

Det kongelige danske geografiske Selskab.

I det første Møde for Vinteren 1884—85 gav Kand. *H. V. Land* en Række Oplysninger om de gamle arabiske Geografers Kjendskab til Norden, og dernæst tydede Kapt. *O. Irminger* nogle Steder i de islandske Sagaer.

I **det andet Møde** holdt *Sekretæren* en Mindetale

om Ludvig Holberg som Geograf, og dernæst gav den islandske Geolog *Th. Thoroddsen* en Oversigt over sine Rejser paa Island.

I **det tredje Møde** gav Pastor *Plenge* en Fremstilling af London før og nu, og dernæst meddelte *Sekretæren* et Par Oplysninger om en Sø i Labrador.

Ludvig Holberg som Geograf,

Mindetale, holdt d. 1ste December 1884 af **Ed. Erslev**.

Paa et Tidspunkt, hvor man omkring i de nordiske Lande fejrer Tohundredaarsdagen for vor største Forfatters Fødsel, er det i sin Orden, at der ogsaa paa dette Sted tales til hans Minde, og dette saa meget mere som *Ludvig Holberg* syslede meget med Geografi og var ansat som Universitetsprofessor i dette Fag, der den Gang ligesom langt senere var forenet med Historien.

Helstøbt var han og ikke Stykværk; derfor kan man ikke faa rigtig Syn paa ham i det enkelte, uden man ser ham i det hele. Af denne Grund er det ogsaa rettest, selv ved denne Lejlighed, at omtale et og andet, hvorved man lærer ham at kjende som sit Folks Opdrager og som Mand, og hvorved man ser hans Opfattelse af Videnskabens Maal og dens Fremstilling, og dette kan ikke ske paa nogen fyldigere og bedre Maade end ved at fremdrage *hans egne Ord*. — Der er det særegne ved ham, at han, saa at sige, ikke var fremmed paa noget som helst aandeligt Omraade, der rørte sig i hans Tid, og tillige, at han saa meget klarere paa de fleste Ting end hans samtidige, ja! naar man læser i hans Værker, forbavses man idelig og idelig over det Fremsyn, han havde, og hvorledes han midt i den saakaldte „Paryktid“ har kunnet fremsætte Meninger, der først ere blevne værdsatte lang, lang Tid efter, medens tillige den glimrende Vittighed, hvormed han illustrerer disse Meninger, forhøjer Virkningen. „De Skrifter, der udi en tør og ærbar Stiil viise et Menneskes Pligt og forklare Naturens Love“, siger han, „ere gemeenligen ikke saa behagelige, som de ere opbyggelige. Ligesom derfor Medicer forgyldte beedske Piller for at opmuntre Patienten til at indtage dem, saa have Philosophi efter deres Exempel

søgt ved adskillige Skikkelser, som de have sat paa denne nyttige Lærdom, at opvække Læsernes Lyst og Attention“. Og han siger et andet Sted, at han har søgt at moralisere paa alle brugelige Maader, „ved lystige Poemata, ved Satirer, ved fingerede Rejsebeskrivelser, ved Skuespil, ved alvorlige moralske Tanker“ o. s. v. Gjenemgaaende hos ham er det dog, at han søger at virke ved Satire, og han kræver tillige af denne, at den skal have „Salt og Peber, fordi en Satyre uden denne Ingredience ingen Satyre er“. Betegnende for ham er det tillige, at man pludselig, selv ved de alvorligste Ting ser Satirikereren ligesom en anden Nisse stikke Hovedet i Vejret, og at han da kommer med en eller anden kostelig Sentens eller et Slagord, der sætter Hovedet paa Sømmet. Vi bruge jævnlig slaaende Talemaader, der skrive sig fra Holbergs Komedier; men overalt i hans andre Skrifter vrimler det af lignende Talemaader, der fuldt saa godt fortjente at blive alles Eje. Han er ligesom en Smed ved Ambolten, der spreder Gnister omkring sig.

For de fleste Folk staar Holberg nærmest kun som Forfatter til Komedierne, Peder Paars og Niels Klim; hans store Danmarks Historie, der engang var en yndet Læsning, kjendes nu til Dags ikke synderlig, og af hans mange andre Arbejder er det vel nærmest hans „Epistler“, ikke mindre end 539 i Tal, og hans „moralske Tanker“, som blive læste, medens det øvrige kun har Plads paa en eller anden ivrig Holbergianers Boghylde, der i sin Ærbødighed for ham søger at samle alt, hvad den store Mand har skrevet. Nu er det visselig saa, hvad der følger af sig selv, at der i hans Betragtninger

og Domme mangen Gang er noget, som er forældet og som man i vore Dage ikke vil underskrive; men paa den anden Side vil man i alt, hvad han har ydet, finde sande Guldkorn, der fortjene Opmærksomhed, og overalt hos ham ser man den skarpe Tænkter og Iagttagter, uddannet ved en overordentlig Læsning og gennemtrængt af Følelse for Menneskets Vel; de sidste Ord, man véd, at han har sagt, ere: „Jeg har bestræbt mig for at være en nyttig Borger.“ *Suhm* har ogsaa træffende ytret om ham, at der ikke er noget Land, som skylder en Forfatter mere end Danmark skylder sin Holberg; han har givet os mange og fornøjelige Skrifter, der have fremkaldt Lyst til at faa Bøger i Modersmaalet. medens alting tidligere skulde skrives paa Latin, han har udbredt Tænke- og Skrivelysten hos os, og hos mange fremmede have hans Skrifter vakt saa stor Beundring, at adskillige af dem ere blevne oversatte paa svensk, tysk, hollandsk, fransk, engelsk og italiensk. Han fortæller selv, at før hans Tid „var den meenige Mand af Borgerstand ikke vaute uden til triviale Bøgers Læsning, og udi Historie havde de intet seet uden tørre Dag-Registere; udi Poesie intet, uden Lykønskings-Vers; udi Theologie, intet uden Liig-Prædikener og Postiller; udi Skuespill fast intet uden gamle Historier om Adam og Eva, eller Eventyr om hellige Dorothea, Doct. Fausto og andet deslige“. Det var saaledes ikke noget Under, at han slog igjennem, og det er derfor rigtigt, hvad *Chr. Wilster* siger i sit prægtige Digt, som vi alle kjende:

„Knap var der skrevet paa dansk en Bog,
Som kunde Hjernerne hue,
Kun Æventyr, brugbar i Kakkellovnskrog,
Kun Vise til Spinderskens Stue.“

... „Han lærte de Danske, at Dansken er fød,
At tale med Fædrenes Tunge,
Thi hjemmebrygt var jo den herlige Mjød,
Som styrkede Hjerte og Lunge.“

Holberg besad *stor Lærdom*, og hertil bidroge flere Omstændigheder. Han fortæller os adskillige Gange om sit svagelige Helbred, og at han derfor maatte føre et yderst maadeholdent Liv. „Jeg er ingen Elsker“, siger han, „hverken af Skiørbug eller af Feber og derfor“, følger han praktisk til, „æder jeg lidt og bevæger mig jævnligen.“ Ved et Gjæstebud, fortæller han ligeledes, maatte han gaa sulten fra Bordet, fordi han, som gjerne spiste sig mæt paa én Ret, ikke fik noget af Stegen, der bestod „udi Giæs og Griis, der vare ham for rørige“, og saa fortsætter han, at det gik ham ligesom da „den macedoniske Konge Philippus bad Gjæsterne at spare

sig til den sidste og bedste Ret, hvilken — dog ikke fremkom“. Kun i én Henseende var hans Levevis ikke maadeholdent, han var nemlig forfalden til Kaffe. Som man véd, træder han adskillige Steder op som Forsvarer af denne Drik, der just paa hans Tid ret var kommen i Brug i Evropa. I en af Epistlerne, hvori han hævder, at Drukken-skab paa Grund af Kaffe og Te er gaaet meget af Brug, siger han: „Nu kand vore Hustruer og Døttre gjøre 10 Visiter en Eftermiddag og komme ganske ædrue tilbage. Dette kunde ikke skee i gamle Dage, da man intet andet havde at byde de Besøgende uden Gylden-Vand, Sek, Spanskbiterviin, Luttendrank, og andet, hvoraf et Fruentimmer maatte i det mindste pimpe lidt paa hvert Sted“. Hvor megen Kaffe han selv drak, kan ses deraf, at han kalder det at moderere, at han kun „bruger 4—5 Skaale om Dagen“. Hans Lovregler kunne sammenfattes i en eneste af hans Ytringer: „Ved for megen Mad og Drikke fordærvs Smagen, ved for megen Snak og Vidtløftighed konfunderes Sindet og den ædle Tid spildes“, unægtelig meget fornuftigt. — Fremdeles førte han et yderst arbejdsomt Liv. Han taler om, at han tilbringer den meste Tid med al Slags Arbejde, der „forarsager Hovedbryden“; af denne Grund foretrækker han ogsaa Selskab med Kvinder fremfor med Mænd, fordi „hans Hjærne bedst kan faa fornøden Hvile i Fruer Stuer, hvor der gemeenligen ikke føres uden jævn Snak, der ikke behøver Eftertanke“; derfor foretrækker han ogsaa Mad. N. N.s Selskab, da hun ikke fortæller uden „hvad Mad hun haver spiiist den Dag eller hvor mange Ægg hendes Høns have udlagt om Ugen“ o. s. v. Man kan tænke sig Holberg i et saadant Selskab, og man mindes da Versene af Peder Paars:

„Han sad og smilede af denne drukne Tale,
Gav Agt paa al den Snak fra Hovedet til Hale,
Han meget ærbar var, dog kunde tit man see,
At han sig barede med Møye for at le.“

Det følger af sig selv, at en Mand med saa højt fremragende Aandsevner og med saa megen Arbejdsomhed, som vi finde hos Holberg, efterhaanden maa have skaffet sig en umaadelig Mængde Kundskab, og da han nu til lige paa sine vidtløftige Rejser havde sat sig ind i de vigtigste levende Sprog (tysk, hollandsk, engelsk, fransk, italiensk), foruden at han ypperlig kunde latin, græsk og vist ogsaa hebraisk, stod hele Datidens Kultur ham aaben, og han brugte denne Kultur. Han var „Europæer“, men med nordisk Stempel.

Det vilde imidlertid være en stor Fejl, hvis man mente, at han, ligesom mange af hans samtidige, regnede Lærdom for noget, der kun skulde være til *Nytte for de lærde*. Han gik ud fra den Grundsætning, at ogsaa

den lærde bør stræbe efter at brede Kundskaben ud i saa vide Kredse som mulig, hele Folkets Oplysning er hans Maal, og derfor dvæler han ogsaa jævnlig ved det, der kan være af praktisk Nytte. Underligt er det at tænke sig, at han, den lærde Mand, der kommer med latinske og græske Citater paa hveranden Side, Filosofen, Historikeren, Digteren, ogsaa har skrevet en hel Afhandling om Kvægsygen, og at han i sine Epistler meget rigtig skildrer Grunden til, at man skal være varsom med at indføre Geder heri Landet. Mange Gange satiriserer han ogsaa imod den ufrugtbare og unyttige Læsning, der kun giver sig af med Smaating. „En overstadig Lærd kand lignes ved en overstadig drukken Mand; thi ligesom man kand drikke sig et Ruus til, saa kand man og studere sig ligesom et bestandigt Ruus paa. Virkningen er den samme, enten Ruset kommer af Brændevin eller af formegen Læsning“. Han latterliggjør Pedanter eller „de Slags Mennesker, der med Ærbødighed tractere Bagateller“, og som Exempel paa unyttige Bøger nævner han de Levnetsbeskrivelser, der paa hans Tid vare blevne Mode; at en er født, døbt, sat i Skole og derefter dimitteret o. s. v. er ikke noget, som er værd at fortælle i en Bog; thi det vilde være det samme som naar man fortalte, at en i Storm havde mistet sin Hat. Nej! havde Stormen ogsaa taget Hovedet med, saa var det værd at tale om. „Mange tykke Volumina have kun et meget tyndt Indhold“, siger han, og „man kand ligne saadanne med unge Jomfruer, der, naar de ere ret i Klæder, med deres 3 dobbelt skandsede Skiørter indtage heele Gader, saa at der er faa Porte, som jo blive dem for snevre“. Som et glimrende Vidnesbyrd for hans sunde Sans over for altfor detaillerede Skildringer af rene Ubetydeligheder kan man nævne „den skjemt-somme Beskrivelse“, han agter at give af sin „Bolig i Kanikestræde“, og som revser mange af hans samtidiges Tilbøjelighed til at give en *yderliggaaende Beskrivelse af en By* ell. lign., ikke at glemme det høj lærde Apparat, hvormed de udstyre en saadan Beskrivelse. Han vil „gøre tvende gode Tomer med et vidtløftigt Register. Saasom nu Huuset ligger udi den Gade kaldet Kanike-Strædet, saa gives deraf Anledning til at vise Oprindelse til Gadens Navn, hvi den kaldes Kanike-Stræde eller via Canonicorum, iligemaade hvad en Kanik egentlig er, og hvi visse Geistlige føre Navn af Canonicis. Jeg haver ogsaa forfattet en Liste over de fleeste af Stedets Canonicis, som kand gøre halvanden Alphabet i Trykken (66 Blade). Hvad Huusets udvortes Skikkelse angaar, da, saasom det er et Hjørnehuus, som paa Latin kand kaldes Peninsula, saa gives derved Leilighed til at viise, hvi de gamle Romerske Huuse kaldtes Insula eller Øer, nemlig

efterdi hvert Huus udi Staden var separeret fra et andet, som en Øe, og at derfor det, som nu kaldes Hjørne-Huus, kand kaldes Peninsula eller en Halv-Øe“ . . . „Der bliver nok at tale om, naar jeg skrider til Husets indvendige Beskrivelse, nemlig til Sale og Kammere, Blafons (sic!), Kakel-Ovne etc. etc. En eneste Kakkelovns Beskrivelse paa den store Sal kand ikke udføres ringere end paa et heelt Alphabet (44 Blade). Jeg beskriver først, som fornødent er, Oprindelsen saavel til det Ord Kakel-Ovn, som til dens første Brug udi disse Lande, og, naar jeg haver opregnet adskillige Meeninger derom, uden at give min egen tilkjende, skrider jeg til Ovnens Beskrivelse, og commenterer over alle de Figurer, som findes derpaa“ o. s. v. I samme Epistel (Nr. 151), hvor Holberg giver dette satiriske Udkast, siger han ogsaa saa klassisk: „Ingen Materie er tilsyne saa fattig, at den jo ved en habil Skribents Fliid kand blive riig . . . og bestaaer en Autors Ære derudi, at han kand udføre udi store Volumina, hvad som andre holde ikkun at være Materie til eet eneste Blad. Det er ingen Konst at koge en Suppe, naar man haver Overflod af Kiød, Urter og Rødder; men at koge Suppe paa en Pølsepind, det er et Mesterstykke, som ikke kand gøres, uden en habilespansk Kok“. Det er rimeligt nok, at Holbergs Udkast har været Mønstreret for den glimrende statistiske Skildring af Ølse Magle, som vi skyldte *Poul Møller*, og det kan i al sin Overdrivelse magelig finde Anvendelse paa en eller anden Geograf eller Topograf, selv i vore Dage; man har jo i vor Tid set en tysk Geograf, som ikke kan nævne f. Ex. Sahara, uden at møde op med en Syndflod af lærde Citater, der skal godtgjøre, at det er en Ørken. Hundrede Steder viser Holberg sig som en af de store Aander, der staa ligesom Milepæle i Tiden.

Den Gang da han blev Professor i Historie og Geografi ved Universitetet, stod det overalt, ogsaa i Danmark daarlig til med Geografien, og det var først lang Tid efter, at den blev til Videnskab. Bibliotekaren ved det store kgl. Bibliotek, Justitsraad *Chr. Bruun*, har udgivet et lille, i boghistorisk (bibliografisk) Henseende højst fortjentsfuldt Skrift „Om Ludvig Holberg som Lærer i Historie“ (1872), og heri findes flere fortrinlige Oplysninger om Geografiens Stilling hos os. Først 1635 udnævntes en Professor ved Universitetet i Historie og Geografi, nemlig *Peter Spormand*, og han har udgivet fire Disputatser, især af geografisk Indhold. Af de senere Universitetsprofessorer maa fremhæves *Rasmus Vinding*, *Holger Jacobæus*, *Johannes Birkerød* og *Arne Magnussen*, der alle læste over Geografi; Arne Magnussens Efterfølger var Holberg, der blev Professor 1730 og efter Lektionskatalogerne hver anden Uge fra 19*

1732—37 læste over Geografi. Man kjender ikke noget til Indholdet i disse Forelæsninger, om de have været stærkt besøgte eller ej o. s. v., og i Følge *Schiern* er det endog tvivlsomt, om de ere holdte. Hvor lidt det hele havde at sige, kan man dog bedst dømme deraf, at Studenterne saa godt som ingen Forkundskaber havde i Faget; thi først 1739 udkom der en Forordning, hvorved det bestemtes, at Historie og Geografi blev indført som Fag, der skulde læses paa dansk i den lærde Skole, og den Smule Undervisning, der tidligere gaves deri; brugtes ligefrem til Øvelse i Latin. Et slaaende Vidnesbyrd for Latinundervisningen gjennem Geografien afgiver et Exemplar i Universitetsbibliotheket af Jacobæus's lille latinske Skolegeografi fra Aaret 1700; man ser nemlig deri, at der paa en Mængde Steder med en uøvet Haand er indført en Oversættelse af selv de simpleste latinske Ord, saa som „Venti cardinales (hofvet vinder)“, „meridies (synden), præterquam (forinden)“, „generalis (almindelig)“, „elevatio (opløftelse)“ o. s. v. Skoledrengen har selv i Geografi-timen altsaa først og fremmest skullet lære latin. At Holberg havde Interesse for Geografien, er klart nok, ikke alene af hans Skrifter derom, men ogsaa af flere Sætninger i hans Epistler. Han ser med Foragt ned paa Studierne over Antikviteter og spørger „hvad man vinder ved efter langsom Søgen at have fundet afbrudte Knappenaale eller andet af samme Værdi udi en Mødding?“ Han „bytter gjerne en Rudbeck, en Lyschander“ o. s. v. bort for „en eeneste Arent Berentsen“, der, som man véd, har givet en geografisk Beskrivelse af Danmark og Norge („Danmarckis og Norges fructbare Herlighed“, 1656). Det vilde nu tilvise være interessant, dersom man kunde komme efter, hvilke geografiske Skrifter Holberg har studeret, og det vilde man bedst kunne faa at vide gjennem hans Bibliotek. *Chr. Bruun* har ogsaa meget rigtig haft Opmærksomheden henvendt derpaa, og han har derom udgivet et andet prunkløst, men fortjenstfuldt lille Skrift „Fortegnelse over en Del af Ludvig Holbergs Bibliothek“ (1869). Dette Bibliotek, der uden Tvivl har været stort, testamenterede Holberg til Sorø, men det gik under ved Akademiets Brand 1813. Man var just den Gang i Færd med at trykke en Fortegnelse over Akademiets Bøger, og af den færdige, højst sjældne Del, hvori ogsaa Givernes Navne ere opførte, findes der heldigvis et Exemplar paa det store kgl. Bibliotek. Bruun har nu derefter udtaget en Fortegnelse over en hel Del af Holbergs Bøger, og han har meget snildt gjort denne fuldstændigere ved at sammenstille Akademiets trykte Fortegnelse med Exemplarer af Avktionskatalogerne over Biskop Deichmanns og Grev C. Danneskiolds Bogsamlinger, hvori man kan se, hvilke Bøger Holberg har kjøbt paa disse Avk-

tioner. Fortegnelsen omfatter Bøger i adskillige Fag, men af Geografi nævner den kun nogle enkelte, hvoriblandt man kan fremhæve Molesworth, Olavus Magnus, J. J. Pontanus, Carolus Ogerius, Adam (fra Bremen), Cromerus (om Polen), Crull (om Rusland). Ad denne Vej faar man altsaa kun meget lidt at vide og ikke et Ord om Landkaartene; men efter de Ytringer, som findes hist og her i Holbergs Skrifter, er det tydeligt nok, at han har læst og studeret mangfoldige geografiske Værker. Han har ligeledes skrevet Fortalen til *Peder v. Havens* Rejse i Rusland (1743), og han anbefaler i denne Fortale andre at komme med lignende Rejsebeskrivelser. „Det er at beklage“, siger han, „at af saa mange hundrede rejsende personer der ikke er funden nogen, der med saadant have regaleret fæderne-landet ved deres tilbagekomst: Saa at de intet kand anføre til beviis paa deres udenlands rejser uden attestata fra de Vexellerere, som havde remitteret dem penge, item nogle grimacer og nye fasons paa klæder“.

Det første geografiske Arbejde, han har udgivet, er: „*Dannemarks og Norges Beskrivelse*“ i Kvart (første Udgave 1729, flere Oplag senere). I Tilegnelsen til Kongen, Frederik den fjerde, fortæller han, at han af sine Bøger kun har dediceret dem, der indeholde Ting, „hvis Læsning rekommanderes Regentere“ til Kongen, hvorimod han har „ladet de andre Bøger, som ere af ringere Materie, løbe om i Byen og paa Landet“, og i Fortalen siger han, at han har paabegyndt „denne Rigernes Beskrivelse for mange Aar siden“. Som Grund til, at han udgiver den, fortæller han, at „adskillige fremmede Skrifter om disse Riger ere saa uformerlige, at hvis Autores ikke udi Titlerne havde merket, at det skulde være om Danmark og Norge, skulde man neppe af Beskrivelserne kunne giette sig til, enten man var i Europa eller Africa, enten man læsede en Beskrivelse over Misisippi eller Danmark, saa at det er gaaet dem ligesom visse gamle skildrere, af hvis tegninger man ikke har kunnet skille et huus fra en kirke, en hund fra en katt, med mindre skildrerne ved overskrifter havde givet saadant tilkjende“. Hvad der særlig har ophidset Holberg, er Engelskmanden *Molesworths* „*An Account of Denmark*“ (1694), hvori der er „sammenflikket“ saa mange „fabler for at svarte Indvaanerne i Danmark og Norge“, og han drager ligeledes til Felts mod „en fransk Autor (Vojage historiøve), der beskriver mine landsmænd, de norske, som folk, der have svine-øjen, og munde, som gaae op til ørene“. Til Trods for Titelen er Bogen ikke en Beskrivelse i sædvanlig Forstand af Danmark og Norge; den giver os nemlig ikke nogen Fremstilling f. Ex. af det fysiske eller det topografiske (hvad Holberg

i Fortalen kalder „det geographiske“), men samler de enkelte Oplysninger i større Partier og giver almindelige historiske og geografiske Skildringer. Naar man husker paa, hvor langt Kundskaben i de forskjellige statistiske og geografiske Discipliner stod tilbage hos os den Gang, da Bogen udkom, en Menneskealder før *Pontoppidan* begyndte Udgivelsen af „Den danske Atlas“, kan man nok indse, at Holbergs Bog ikke indeholder meget nyt for Nutiden. Den viser os tillige, at Forfatteren fortrinsvis er Historiker og ikke Geograf, og af denne Grund indeholder den ikke alene et meget stort og langt historisk Kapitel „Om de Danske Konger af den høyløvlige Oldenborgske Stamme“; men den giver os i Kapitlet om Religionsforholdene en vidtløftig Udvikling om den nordiske Gudelære og i Kapitlet om Retsvæsenet en hel Fremstilling af den Maade, hvorpaa den danske Ret er opstaaet og udviklet. Det tiltrækkende ved Bogen er nærmest det samme, som vi gjenfinde i mange andre af Holbergs Arbejder, den fyndige Fremstilling, blandet med Hug snart til den ene, snart til den anden Side. Et særegent Kapitel omhandler „Den danske Nations art og egenskab“, og heri findes mangen træffende Ytring baade om Danskerne og Nordmændene. Holbergs Opfattelse af Forholdet mellem de to Folk betegnes ved hans Ord: „Der er en fuldkommen forening og overensstemmelse mellem begge disse Nationer, og have de alletider siden den navnkundige forening blev sluttet mellem Danmark og Norge, været anseede som eet folk“.

Holbergs andet geografiske Skrift er „den berømmelige norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse“ (1737). Han havde faaet fat paa et Haandskrift af Konrektor Edvard Edwardsen med en Mængde Oplysninger om Bergens Historie, og han uddrog nu det vigtigste deraf, i det han dog gjorde adskillige Tilløjelser. Hele dette Skrift er saadant, at man selv i vor Tid læser det ikke alene med Fornøjelse, men ogsaa med Udbytte, fordi det, hvad der skyldes Holberg, giver en ypperlig Karakteristik af mangfoldige bergensiske Forhold ved Udgivelsestiden. Skildringen af „Bergens Situation og dens Territorio“ og af „Stadens nu værende Bygning“ er ogsaa saaledes, at den slaar til i vore Dage, og man føler godt under Læsningen, at Forfatteren som Dreng har løbet omkring i disse „Almændinger“ og „Smuer“, og at han har deltaget i „Bataillerne mellem latin Skolen og Garperne“ og i de særegne Børnelege. Detailkræmmeriet finder man naturligvis ikke i Bergens-Beskrivelsen.

Holbergs tredje geografiske Skrift er endelig en lille *Lærebog* paa latin, altsaa en hel Geografi. Den har Titelen „Ludovici Holbergii compendium geographicum in usum studiosæ juventutis“, og deraf kjender man Ud-

gaver, trykte i Kjøbenhavn 1733, 1736 og 1749, og i Leipzig 1736 og 1754; endelig blev den oversat paa engelsk og 1758 trykt sammen med Forfatterens lille Verdenshistorie. Et Par af disse Udgaver høre til de største boglige Sjældenheder; af første Udgave i Kjøbenhavn findes saaledes, efter hvad man da véd, kun et eneste Exemplar, nemlig det paa det store kgl. Bibliotek, og af anden Udgave i Kjøbenhavn kun tre Exemplarer, et paa Universitetsbiblioteket, et paa Sorø Akademi og et hos den ivrige Holbergianer, Boghandler Lyngé. Det er jo det mærkværdige ved mange Bøger, selv fra et nyt Datum, de skrives, trykkes, komme ud, spredes vidt omkring, og — saa forsvinde de; men hvor blive de af? I Fortalen siger Holberg, at denne Geografi nærmest kun er det latinske Kompendium, som hans Forgænger Holger Jacobæus havde udgivet 1693 og 1700, og ved en Sammenligning mellem de to Bøger viser dette sig ogsaa at være Tilfældet, skjønt Holbergs er et ikke ringe Fremskridt. For en geografisk Lærebogsforfatter i Nutiden er det naturligvis interessant at gjennemgaa disse Bøger; thi man ser klart deraf, hvorledes det stod til med den geografiske Undervisning i de Dage, for 150—200 Aar siden, og det ikke alene i Danmark, men ogsaa i andre Lande, hvor det Holbergske Kompendium blev brugt. Udslaget er højst ynkeligt, og i vor Tid lærer et Almuebarn langt mere Geografi end der den Gang krævedes af en Student, skjønt allerede Peter Spormand 1647 havde udgivet en Disputas med Titelen: „Geografien er særdeles nyttig for alle Slags studerende“ (Geographiam esse omnium literarum studiosis summa utilis). Beskrivelsen af de fremmede Verdensdele er ens i de to Bøger, ligesom ogsaa af alle de østlige Egne i Evropa; i den matematisk-fysiske Indledning har Holberg derimod foretaget adskillige Ændringer, og de for os vigtigste Dele af Evropa ere blevne vidtløftigere. Mærkeligt er det, at Holberg, der i sin Lærebog i Historie paa mange Steder giver en levende og tiltrækkende Fremstilling, aldeles ikke har anvendt dette Princip paa Lærebogen i Geografi; thi denne er ligesom hos Jacobæus kun en Række Navne, og der havde dog ogsaa dér været en ypperlig Lejlighed til at anvende Regelen om „Skrifterne udi en tør og ærbar Stil“. Det ligger i Sagens Natur, at den, der vil kunne Geografi, ogsaa maa kjende en hel Del geografiske Navne; dette har man dog ikke forstaaet den Gang, og det er kun især ved Grækenland, at man faar en hel Del af disse Navne, men her ere de rigtignok overvældende, selvfølgelig fordi man var saa inddrunket af Oldtidens Kultur. I dette Land nævnes saaledes baade hos Jacobæus og hos Holberg af Floder: Acheron,

Achelous, Eurotas, Inachus, Aliaclmon, Axius, Strymon og Celidnus, og af Bjerge: Acroceraunii, Pindus, Stymphalus, Taygetus, Callidromus, Othrys, Oëta, Helicon, Parnassus, Cithæron, Hymettus, Pelius, Ossa, Athos. Det er naturligvis hele Læsset fra Oldtiden, som trykker, og i vore Dage har man bortkastet den allerstørste Del af disse Navne; selv en Holberg har ikke kunnet frigjøre sig fra dette Tryk. I Modsætning til denne Overflod ved Grækenland ere Danmark og Norge hos Jacobæus næsten intet, og det hele, som siges om de to Lande, er, ordret oversat fra hans slette latin, følgende:

Dania, der fordum kaldtes *Dacia*, og som fordum var navnkundig ved sine Indbyggere, Danskerne og Jyderne, som Ptolemæus kalder Daucioner eller Dancioner og Gutar, fordi det forfærdede Italien og undertvang Britannien, deles af den codanske Bugt eller det balthiske Hav i flere Dele, hvoraf *Chersonesus Cimbrica* er den største. Imellem Danias Byer er *Hafnia* eller *Portua* den første som Hovedsædet og navnkundig ved Bedrifternes Hæder.“

„*Norvegia*, som de urgamle Sitoner siges at have beboet, regner blandt sine andre navnkundige Byer *Christiania* som Rigets Hoved; mellem de himmelstræbende Bjerge og Bjærgkjæder er *Sevo* fremtrædende; den nordligste Del af Norge er forbundet med *Finnamarchia*“.

Saa mange ere Ordene! Det ser utroligt ud, men det er dog sandt, at en geografisk Professor hos os i Frederik den fjerdes Tid ikke gav mere i sin Lærebog om sit eget Land, og ser man nøjere efter, finder man, at endog det lidet, han giver, næsten altsammen skriver sig fra Oldtidsforfatterne: Daucioner, Dancioner, Gutar, Chersonesus Cimbrica o. s. v., ja selv *Sevo* bjærgtet, som *Kjølen* kaldes hos ham, mens dette Navn i Virkeligheden betegner Karpaterne. Alt dette har imidlertid dog været Holberg for stærkt, og hos ham er Danmark voxet op til 3 Sider; men hvor tarveligt det hele er, selv i hans Bog, ser man deraf, at han af Punkter paa Sjælland f. Ex. kun nævner *Kjøbenhavn*, *Helsingør* med *Kronborg*, *Roskilde* og *Frederiksborg*, og i *Fyen* *Odense* og *Nyborg*; dette mente man altsaa paa hans Tid at være nok af Fædrelandets Geografi, endog for den studerende Ungdom. Af de andre Lande i Evropa er Tyskland det, som er rigest udstyret med Navne, alle de 9 „Kredse“, de forskjellige Landskaber o. s. v., og hos ham omfatter det 4 Sider, én mere end Danmark; denne Skjødedynd i vore geografiske Lærebøger har fortsat sig indtil vore Dage, men nu er den forsvunden. Ret ejendommeligt for Holberg er det, at han giver os en hel Mængde Enkeltheder om Holland og Belgien og nævner alle Provinserne deri; det viser sig heraf, hvilken Rolle disse Lande spillede i Datiden, og desuden vide vi jo efter hans egne Ord, at han havde stor Forkjærlighed for Nederlandene, hvis Byer ligge hverandre

saa nær, at man paa Rejse mellem dem let kan „komme paa Opera eller Komædie om Aftenen“. Morsomt nok er det, at han ved Italien har glemt Pavestaten og Rom, og betegnende er det tillige, at han, der naturligvis gjenemgaaende giver Landes, Floders og Byers Navne paa latin, ved en hel Mængde af dem tilføjer de i selve Landet brugelige Navne som f. Ex. „*Norvagia*“ i daglig Tale (vulgo „*Norge*“, „*Leopolis*“ i daglig Tale „*Lemberg*“, „*Tuscia*“ i daglig Tale „*Toscana*“, „*Eboracum*“ i daglig Tale „*York*“, „*Oenipons*“ i daglig Tale „*Innspruck*“, „*Aquisgranum*“ i daglig Tale „*Aken*“, „*Aurelia* (*Orleans*)“, „*Gratianopolis* (*Grenoble*)“, o. s. v. Det er den praktisk fornuftige Holberg, som nedlægger en Indsigelse imod latinens almægtige Herredømme i Skolen.

Det kan ikke være tvivlsomt, at Holberg ligesom i andre Retninger havde et Navn som Geograf i sit Fædreland, selv om ogsaa Tilegnelsen til ham af *J. Almstrups* ubetydelige latinske Disputas „om Ælden af geografiske Landkaart“ (De antiquitate mapparum geographicarum, 1753) nærmest skulde gjælde den kundskabsrige „*Assessor* i *Konsistorio*“; hvor stort dette Navn har været, ser man imidlertid bedst af et løjerligt Efterspil, hvortil man vanskelig skal kunne opvise Magen. Præsten *Nicolai Jonge* udgav nemlig 1753, Aaret før Holberg døde, en Geografi, der for største Delen er dennes Kompendium, og 1759 begyndte han at udgive en Geografi med følgende Titel: „*Baron Holbergs Geographie eller Jordbeskrivelse efter det af Ham Selv udgivne lidet latinske geographiske Compendium, men nu vidtløftigere forøget*“ o. s. v. „af *N. Jonge*“. Ja vist er den „nu vidtløftigere forøget“ — Holbergs lillebitte Geografi paa 58 smaa Oktavsider, der kostede „8 Skilling“, er bleven til 7 tykke Tomer udi Kvart, der kostede 10 Rigsdaler, 38,000 Bogstaver til 8 Millioner; *Jonges* Geografi med Holbergs Navn til *Skilt* har saaledes intet med Holberg selv at gjøre. I vore Dage ere begge disse Bøger uden Pris: *Jonges* sælges for slet intet, Holbergs sælges slet ikke. For Resten er *Jonges* Geografi et meget flittigt Arbejde, som uden Tvivl har stiftet Nytte; men den er nærmest kun en Bearbejdelse efter tyske Kilder, f. Ex. *Hübner* og *Büsching*, og for Danmarks Vedkommende efter *Pontoppidan*. Havde Holberg oplevet at se den, vilde han maaske have gjentaget til *Jonge*, hvad han unægtelig lidt ondsksfuldt siger i en af sine Epistler: „Jeg takker for den mig tilskikkede universale Geographie. Mig synes, at den er vel nok skreven, men som den er ikkun et Udtog af andre Geographier, saa faaer den ikke Sted udi mit Bibliothek, som befatter ikke uden tilforladelige Bøger, som jeg udi mine Skrifter kand citere.“

Hermed afsluttes vor Udsigt over Holbergs Virksomhed som Geograf. Trods al den Kjærlighed og Beundring, man nærer for ham, maa man indrømme, at det, han har udført i denne Retning, ikke er noget betydeligt, set fra Nutidens Ståde; men det kommer selvfølgelig af, at hans Interesser have fulgt andre Baner. Disse Baner ere saa omfattende, og hans Virksomhed dér er saa overvældende, at vi med Rette maa udbyde:

Lader os bøje vort Hoved til Minde om den store Mand, der i over et Hundreedaar gav Aandslivet sit Præg i „Tvillingriget“, og lader os ønske, at det Sprog, som han, kan man gjerne sige, frelste fra Undergang, maa vedblive at blomstre, saa at hans Landsmænd endnu længe, længe kunne have Glæde og Gavn af at læse og høre hans Værker!

Et Besøg i den store Vildmose,

af Vilhelm Carlsen, Redaktør.

I længere Tid havde man fortalt, at det brændte i den store Vildmose, og i denne Anledning rejste jeg en Dag i Avgustmaaned 1884 sammen med nogle andre derud for at faa en Førestilling om det storartede Skue. Allerede oppe ved Hjørring havde vi set Røgen fra Branden. Den lette Sydøstvind jog den som en tæt, milelang Skymur fra den brændende Mose nede ved Sulsted-Brønderslev ud over Havet ved Fiskerlejet Lønstrup. Vi kjøre igjennem Landet og komme til Hjerimitslev Enge, hvor de lange Grøfter ere kastede op i det smukkeste hvide Strandsand; Tiset Bakke skyder sig frem som en Slags Forbjærg og viser i taaget Vejr den gamle Kystlinje. Vi nærme os den uforanderlige, stadig imod Nordvest vandrende høje Røgmur, og saa se vi smaa, livlige, rødttoppede Flammer, der stikke Hovedet op og forsvinde. Vi møde hele Rækker af Tørvelæs, der lugte stærkt af Røg, Kuskene have været „i Ilden“ og ere aldeles sorte med rødbrandede Øjne. — „Se nu. Det ligner en hel Række Fakler!“ — Det er Toppene af Flammerne, der, eftersom vi komme nærmere, danne ligesom en sammenhængende Række. Og endelig naa vi hen foran det lange Flammehav, der knitrer og suser ligesom et Uvejr og sender en vældig, mørkegraa Røgsøjle over Vejen og hen over Eggen, i det man gennem den ser Gaarde og Huse ligesom kulsorte Høbe, medens den rødgule Sol kan øjnes gennem de tyndere Røgskyer foroven.

Vi ere her ved et Hjørne af Vildmosen. Høje Tuer, der naa en Mand til Brystet, stikke op og ligne med deres strittende Græsvegetation Hoveder med stridt Haar. Man balancerer ud paa dem og sætter i Spring fra den ene til den anden, eller ogsaa dumper man til en Forandring ned imellem dem og forsvinder et Øjeblik under den for Tiden mere velvillige end nyttige Formaning: „Pas paa Hugormene!“ Disse Dyr bugte sig nemlig, drevne af

Flammerne, ud til Mosens Yderkanter, ja! de komme selv over paa Markerne, hvor de ofte kunne findes temmelig tæt. Jævnlig træffer man større Huller med Flæg og smukt vajende Siv, og det hele faar et purlet, skovagtigt Udseende ved de spredte Mosebirke, Blaabærrisene og forskellige lave Buske. Den lave, lange Flammerekke afbrydes hyppig af højere Luer, der fortære Ris og Buske. Naar Ildens Forposter nærme sig, ryster Birken ligesom i Angst, det er som om Flammen veg tilbage et Øjeblik, saa lister den sig langs Jorden hen mod Træet, for lidt efter at rejse sig og at kaste sig over det. Bagved Ildens Blænkerkjæde er alt øde og sort; men det gløder i Bunden.

Det begynder at mørkne, men Bønderne blive ved at kjøre forbi og længere ind i den brændende Mose efter deres Tørv. Inde i den tykke Røg lyder der fra de kjørende Skrig og Tilraab til Hestene, mens de jage igjennem. „Kan man ikke fare vild dér?“ — „Jo, forleden slap to Mænd først ud henimod Morgen.“ — „Skal vi vove os derind?“ — „Nej Tak!“ — „Dér er en gammel Mand; han kan sikkert fortælle os noget. God Aften, Fa'er! Er der mange Tørv derinde?“ — „Ja, mange Tusinder!“ — „Hvad gjør de ved dem?“ — „De vagter jo ved dem.“ — „Hvad kan det hjælpe?“ — Saa fortalte han, hvordan Folk i lange Rader piske den frembrydende Ild med Ris, ikke for som Xerxes at tugte Elementerne, men for, naar det ikke blæser, at dæmpe Ilden og at opholde den. — „Hvor mange er der inde ved Tørveskæret?“ — „Aa, et halvt hundrede Mand.“ — „Hvor længe har det brændt?“ — „Hele Sommeren, snart hist og snart her.“ — „Hvor meget brænder der nu?“ — „Næsten hele Mosen.“ — „Sig mig,“ vedblev jeg, „sker der nu ikke Ulykker ved saadan en Lejlighed?“ — „Nej!“ — „Er der aldrig sket nogen?“ —